

6. Kiefer F. Questions and Attitudes // Crossing the Boundaries of Linguistics. – Vol. 13 – Reidel Publishing Company, 1981. – P. 159–176.
7. Kiefer F. Yes – No Questions as Wh – questions // Лінгвістичні питання: Аспекти варіативності мови. – К: Вища школа. 1991. – С. 189–207.
8. Lunsford A.A., Ede L.S. On Distinctions between Classical and Modern Rhetoric // Essays on Classical Rhetoric and Modern Discourse. – Carbondale, 1984. – P. 37–49.
9. Rakic S. Serbo-croatian Yes/No Questions and Speech Acts // Journal of Pragmatics. – 1984. – Vol. 8. – № 5/6. – P. 693–713.
10. Turner G.W. Stylistics // Лінгвістичні питання: Аспекти варіативності мови. – К: Вища школа, 1995. – С. 7–20.
11. Swan M. Practical English Usage. – Oxford: Oxford University Press, 2002. – 654 p.

УДК 82.091

ПУПУРС І.В.
(Київ)

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ІМІДЖ РОМАНТИЗОВАНОГО ЄГИПТУ (на матеріалі англійської, французької, російської, української поезії та прози XIX ст.)

У цьому імагологічному дослідженні зафіксовані й частково проілюстровані першорядні складові європейського іміджу романтизованого Єгипту (на матеріалі англійської, французької, російської, української поезії та прози XIX ст., приналежної до романтичного напрямку).

Історія і культура Єгипту вже багато століть підряд приваблює світову спільноту, передусім науковців і митців Європи. При цьому європейці не тільки розкопували міста стародавніх єгиптян, досліджували їхні піраміди, гробниці, папіруси та ін., а разом з тим створювали й популяризували власні Єгипетські світи, як-от романтизований Єгипет.

Саме в XIX ст., особливо в добу романтизму, цікавість до країни великого Нілу підвищилася, що було перш за все обумовлено декількома вагомими причинами, серед яких єгипетська Наполеонівська воєнна компанія (1798–1801 рр.), розшифровка ієрогліфів Ж.-Ф. Шампольоном молодшим (1822 р.), спорудження Суецького каналу (1869 р.) тощо. Статті про Єгипет заповнили сторінки тогочасної преси, спричинивши як бум подорожей до країни пірамід, так і своєрідну прикладну єгипетоманію – популярними стали архітектурні споруди, меблі, посуд у єгипетському стилі.

Мета цього *імагологічного дослідження* проінформувати про першорядні складові образів (іміджів) Єгипту, сфантазовані в англійській, французькій, російській, українській поезії та прозі XIX ст., приналежній до романтичного напрямку.

Європейська єгиптологічна література доби романтизму налічує близько сотні текстів прозового й поетичного характеру. Основними об'єктами пропонованого компаративного аналізу стануть лише деякі з них, але в контексті романтичного орієнталізму чимось оригінальні й знакові в більшому чи меншому культурницькому масштабі: англійський – “Гебір...” (“Gebir: A Poem in Seven Books”, 1798) В. Лендора; французькі – “Подорож з Парижу в Єрусалим і з Єрусалиму в Париж” Ф.-Р. де Шатобріана (“Itinéraire de Paris a Jérusalem et de Jérusalem a Paris”, 1811), “Ісіда” (“Isis”, 1845), “Подорож на Схід” (“Voyage en Orient”, 1851), “Гор” (“Horus”, 1854) Ж. де Нерваля, “Ніжка мумії” (“Le Pied de Momie”, 1840), “Ніч Клеопатри” (“Une Nuit de Cléopâtre”, 1845), “Сфінкс” (“Le Sphinx”, 1852), “Ностальгія обелісків” (“Nostalgies d’Obélisques”, 1852), “Роман мумії” (“Le Roman de la Momie”, 1858), “Подорож до Єгипту” (“Voyage en Egypte”, 1869) Т. Готьє; російські – “Клеопатра” (“Клеопатра”, 1824) О. Пушкіна, “Мікерія, Лілія Нілу” (“Микерия, Нильская Лилия”, 1845) О. Сенковського; українські – “Марія” (1859) Т. Шевченка, “Клеопатра” (1887) І. Воробкевича.

Слід зазначити, що, крім В. Лендора, О. Пушкіна, Т. Шевченка й І. Воробкевича, всі інші перераховані письменники були в Єгипті. 13 липня 1806 р. розпочалася легендарна подорож Ф.-Р. де Шатобріана з Парижу до Єрусалиму через Італію, Грецію, Туреччину, Родос, Яффу, а маршрут його зворотного шляху додому пролягав саме через Єгипет і Туніс. О. Сенковський, ще дев'ятнадцятирічним студентом, був командирований Віленським університетом до Близького Сходу задля пошуку матеріалів стосовно польсько-турецьких історичних взаємовідносин. Більшу частину цього відрядження (1819–1821 рр.) О. Сенковський провів у Єгипті, де досконало вивчив арабську мову, познайомився з історією й культурою цього північно-африканського регіону. Ж. де Нерваль у 1843 р. під час мандрівки азіато-африканськими середземноморськими територіями відвідав єгипетський край. У 1869 р. Т. Готьє приїздив до Єгипту на церемонію відкриття Суецького каналу.

Разом із тим і Ф.-Р. де Шатобріан, і Ж. де Нерваль, і Т. Готьє та інші представники романтичної літератури, котрі писали на єгипетську тематику, були на свій час більш чи менш ерудованими єгиптознавцями. Скажімо, той же Ф.-Р. де Шатобріан, відправляючись в орієнтальну подорож, проштудював чимало сходознавчих книг, вплив яких досить відчутний у його “Подорожі з Парижу в Єрусалим...”. О. Сенковського можна сміливо назвати тогочасним єгиптологом: він підготував до друку й видав знімок з демотичного папірусу, привезеного ним з Єгипту; більша частина його сходознавчих подорожніх нотаток, які активно друкували польські й російські періодичні видання першої половини XIX ст., стосуються Єгипту (Посещение пирамид // *Сын отечества*. – 1822. – Ч. XXV, № 1. – С. 16–30; Перечень письма из Каира, от 11 (22) декабря 1820 г. // *Сын отечества*. – 1822. – Ч. XXVI. – С. 64–71 та ін.). Ж. де Нерваль за довго до мандрівки на Схід заявив про себе як про автора науково-популярних розвідок про східну культуру, в тім числі й єгипетську. Так, в грудні 1845 року на сторінках журналу “*La Phalange*” було видруковано його нарис “Храм Ісиди. Спогади про Помпеї” (пізніше означений як “Ісіда”), в якому розповідається про побутування в Стародавньому Римі культу єгипетської богині Ісиди й паралельно продукується ідея релігійного синкретизму. Т. Готьє знав багато про Єгипет і постійно ним цікавився. Цьому сприяла і його дружба з відомим єгиптологом і романістом Ернестом Фейдо. До речі, його документальні опуси стали претекстами “Роману мумії” Т. Готьє, де в посвяті тому ж таки Е. Фейдо задекларовано, що “*l’histoire est vous, le roman est de moi*”.

Зрозуміла річ, що в європейських романтичних творах на єгипетську тематику на першому плані знаходиться проблема етнокультурної ідентичності. Пишучи про єгипетське, романтики намагались продемонструвати його національні прикмети й багаторівневу етнічну винятковість. Ними, відштовхуючись від часових координат, були змодельовані романтизовані іміджі Єгипту стародавнього, греко-римського (передусім, часів правління Клеопатри VII), мусульманського (частіше, XIX ст.), комбінованих віків (найчастіше, минуле + сучасне автору).

Наприклад, події в “Мікерії...” відбуваються в стародавньому Єгипті, між 117275–117293 роками, тоді, за цими вигаданими О. Сенковським датами, єгипетською державою керував мудрий фараон Амосіс. І хоча в “Мікерії...” присутня часова плутанина (знаменитий Лабіринт будується, коли йде Троянська війна та ін.), але все-таки О. Сенковський не вийшов за рамки епохи Стародавнього Світу й створив многогранний етнічний образ тогочасного Єгипту.

Зауважимо, що єгипетська історія до династії Птолемеїв мало розроблялася письменниками-романтиками. Їх значно більше цікавив Єгипет греко-римської експансії, особливо правління останньої єгипетської цариці Клеопатри VII: поезії “Клеопатра” О. Пушкіна, новела “Ніч Клеопатри” Т. Готьє, недописана україномовна поема “Клеопатра” І. Воробкевича. У цих творах образ Клеопатри виступив суттєвим іміджмейкером єгипетського, впливаючи на моделювання його самобутності, чи, інакше кажучи, літературний імідж Єгипту був викристалізований із стереотипних характеристик цієї цариці.

У великій кількості творів літературного романтизму, насамперед приналежних до подорожньої прози, презентується мусульманський Єгипет XIX ст.: першого десятиліття (“Подорож з Парижу в Єрусалим і з Єрусалиму в Париж” Ф.-Р. де Шатобріана); 40-х років (“Подорож на Схід” Ж. де Нерваля); 60-х років (“Подорож до Єгипту” Т. Готьє). Важливо підкреслити, що в цих східних подорожах зазвичай присутнє захоплення Стародавнім Єгиптом, його талановитим народом і величними правителями, й шкодується з приводу мусульманського модифікування єгипетського.

Подеколи романтиками робились екскурси в давні часи Єгипту з єгипетської сучасності, як-от Т. Готьє у “Романі мумії”. На початку цієї Готьєвої прозової фантазії йдеться про розкопки єгипетської піраміди у першій половині XIX ст., а далі читач переноситься в далеке минуле, в епоху фараонів. А ось в іншому “єгипетському” творі Т. Готьє – “Ніжці мумії” – головний герой потрапляє до “вічних мешканців” староегипетської гробниці прямісінько з Франції XIX ст. Можна погодитися зі словами Жоржа Пуле, що така “мандруюча” розповідь між декількома часовими планами, коли минуле змінює майбутнє або навпаки, “виглядає як марення наяву”, в якій “часу не існує” [1, с. 20].

Посутньо зазначити, що всі перераховані репрезентації історико-етнічних іміджів Єгипту створювалися за рахунок ідентичного набору символів: природно-географічних (Ніл, пустеля, Олександрія, Каїр), архітектурних (піраміди, сфінкси, колоси, Олександрійський маяк), мовознавчих (ієрогліфи), релігійно-обрядових (Амон-Ра, Ісіда, Птах, Тот, мумії). Ці та ще деякі асоціативні образи, більшість з яких є типовими візитними картками Єгипту, або досить детально виписувалися, відіграючи важливу роль у композиції, або лишень згадувалися заради достовірності придуманого місцевого колориту.

Так, у “Гєбірі” В. Лендора – хронологічно першому творі на єгипетську тематику, приналежному до романтизму, – задля вірогідності єгипетського ландшафту вписано двічі чи тричі слово “Єгипет”, пару раз згадано Ніл і в одному місці – могилу Мемнона.

В “Подорожі з Парижу в Єрусалим і з Єрусалиму в Париж” Ф.-Р. де Шатобріана маємо декілька чудових детальних описів Нілу, обрисів Нільських берегів, Олександрії, Каїру, Розети, пірамід і побіжні згадки колосів Мемнона, Сфінкса, Ісиди, папірусів та інших формоутворюючих одиниць єгипетського етносу.

Майже цілу сторінку в “Мізерії...” відведено вербалізації єгипетського Лабіринту, одному з ключових пунктів, де відбуваються події повісті. Також О.Сенковський велику увагу приділив центральним єгипетським богам, предметам староегипетського побуту й одягу, описуючи та ілюструючи їх. Включено у текст “Мікерії...” й коротенький опис Нілу. А от сфінкси, піраміди, колоси Мемнона, мумії, ці неодмінні елементи єгипетської екзотики, були згадані ним мимохідь.

У “Ночі Клеопатри” Т. Готьє маємо красиві пейзажі Ніла й поетичні замальовки єгипетської пустелі, котрі присутні теж і в його “Романі мумії”, де напрочуд яскраво виписане єгипетське як етнокультурне (розписи гробниць, описи мумій, релігійно-побутових предметів древніх єгиптян тощо). Змальовано французьким романтиком і сфінкса у вигляді мармурової левиці-матері з жіночою головою (“Сфінкс”), скоріше за все, під впливом давньогрецьких легенд, оскільки в Стародавньому Єгипті ці скульптури робилися переважно чоловічого роду, й дуже рідко – жіночого.

Каїр і піраміди – магістральні єгипетські об’єкти, різнобічно досліджувані Ж. де Нервалем у “Подорожі на Схід”. Ісиди, Гор, Кнеф – тріада діючих осіб нервалівського “Гора”.

“З-за Нілу сфінкси, мов сичі, // Страшними мертвими очима // На теє дивляться. За ними // На голому піску стоять // По шнуру піраміди вряд, // Мов фараонова сторожа...” [3, с. 321] – такі атрибути єгипетського маємо в “Марії” Т. Шевченка.

У “Клеопатрі” І. Воробкевича перелічено найвідоміші єгипетські споруди та монументи – піраміди, сфінкси, колоси Мемнона, Лабіринт, Олександрійські маяк і бібліотеку – й зроблено акцент на їхніх відмітних рисах.

Гармонійно влилися в європейський єгиптологічний літературний романтизм і деякі широкоживані рецепції орієнтального, а саме Схід – край екзотики й розкоші, велична земля з давньою історією і чудовими пам’ятками матеріальної культури, Схід – батьківщина європейської цивілізації, Схід – край таємниць, Схід – антисвіт Заходу.

Розкішно-вражаючий незліченними багатствами й екзотичними диковинами Єгипет виблискує з під пера Ж. де Нерваля, Т. Готьє, О. Сенковського, І. Воробкевича та інших романтиків-єгиптологів. Сконструйована ними єгипетська екзотика – неперевершена архітектура й ландшафтні пейзажі єгипетських палаців, грандіозні прийоми й небачені коштовності фараонів, живописні релігійно-обрядові дійства й т.п.

Неодноразово Ф.-Р. де Шатобріаном названо Єгипет колискою наук, матір’ю релігій і законів, а Ж. де Нервалем – прабатьківщиною людства. Готьєвська “сфінкс-жінка” беззаперечно символізує собою єгипетську культуру, базис європейської цивілізації (“Сфінкс”).

Тасмичність єгипетського створювалася за рахунок опису незрозумілих для європейців предметів, традицій, ритуалів тощо. Наприклад, неможливість прочитати староегипетські ієрогліфічні написи спонукала до різноманітних фантазій із цього приводу та призвела до частого використання по відношенню до слова “ієрогліф” таких синонімічних словосполучень як “таємні знаки”, “сховане знання”, “втрачена інформація” і т.п. У “Мікерії...” цар Амосіс розповідає доньці притчу, що була написана “в глибочайшей древности самими старинними ієрогліфами, которых смысл теперь потеряян...” [2, с. 260].

Слід додати, що нерідко романтизований Єгипет висвітлено як країну культу мертвих. Скажімо, готьєвській Клеопатрі (“Ніч Клеопатри”) сумно й жахливо, думаючи про мільйони мумій в єгипетських підземеллях, і для себе вона заключає, що її рідний Єгипет – воістину похмуре царство.

Часто при опоеитуванні єгипетського романтиками використовувався прийом порівняння Єгипту як східного простору з Європою, окремими європейськими державами і містами як західними обширами. Наприклад, у “Подорожі з Парижу в Єрусалим і з Єрусалиму в Париж” Ф.-Р. де Шатобріаном порівнюються єгипетські краєвиди з французькими авеню, а у “Подорожі на Схід” Ж. де Нервалем – єгипетська й європейська культура та природа. Практично в кожному чотиривірші “Ностальгії Обелісків” Т. Готьє присутнє протиставлення єгипетського й паризького. При цьому, якщо в першій монологічній ностальгії єгипетське є рідним, милим і чудовим, а паризьке – чужим, неприємним і брудним, то в другому монолозі все навпаки.

Посутньо зауважити, що поруч з історико-етно-культурницькими співіснують і алегорично-символічні літературні іміджі Єгипту. Так, незначний етнічний пласт “Гебіра” вповні підпорядкований символічності його поетикальної матриці. Приміром, володарка Єгипту символізує собою східну красу, надзвичайно привабливу й небезпечну; кохання Гебіра до Чароби – закоханість європейців у

Схід. Воднораз орієнталізм цієї алегоричної поеми з політичним підтекстом базується на впевненості інтелектуальної переваги Заходу над Сходом, тому в “Гебїрі” більше позитивного в образах завойовників, аніж у постатях єгиптян.

Алегорично-символічним є і Шевченків Єгипет у “Марії”, що певним чином став віддзеркаленням сучасної поету Російської імперії. Нагадаємо, що подібні використання письменниками романтиками образів Орієнта для маскування європейських політичних подій, про своє ставлення до яких вони не могли говорити відкрито з тих чи інших причин, – традиційні для поезики європейського романтизму.

Безумовно, в обмеженому текстуальному просторі цієї публікації продемонструвати всі грані європейського іміджу романтизованого Єгипту не можливо, але основні складові цього літературного феномену були зафіксовані й частково проілюстровані.

Література

1. Нерваль Ж. де Мистические фрагменты / Пер. с фр.; сост. Ю.Н. Стефанов. Вступ. ст. и коммент. С.Н. Зенкина. – СПб.: Издательство Ивана Лимбаха, 2001. – 536 с.
2. Сенковский О. Микерия Нильская-Лилия // Собрание сочинений Сенковского (барона Брамбеуса). – Т. 5. – СПб.: Типография Императорской Академии Наук, 1858. – С. 171–272.
3. Шевченко Т.Г. Повне зібрання творів: У 12 т. – Т. 2. – К.: Наукова думка, 2001. – 784 с.

УДК 81'25=111/=161.2

РЕБЕНКО М.Ю.
(Київ)

АДАПТАЦІЯ ЯК ПРИЙОМ ТВОРЧОЇ МОДИФІКАЦІЇ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ

Досліджено проблему прийому адаптації при перекладі у контексті явища міжкультурної асиметрії на матеріалі сучасної англійської літератури. Зроблено висновок, що досліджені приклади перекладу із застосуванням адаптації є метаавторизмами, які не знижують комунікативно-прагматичного потенціалу оригіналу та адекватно передають інтенції автора.

“Важко додержуватися рядків, які написані іншим, і не відхилитися де-небудь убік. Дуже важко, щоб гарно сказане однією мовою зберегло свій блиск у перекладі”.

(Ієронім Стридонський. З передмови до перекладу книги Євсевія)

Сучасна перекладацька практика несхвально ставиться до будь-яких намагань перекладача “перевищити свої повноваження”. Суворі норми перекладу вимагають від творців вторинних текстів мінімізації застосування крайніх проявів перекладацьких вольностей, таких як прийом адаптації, а тим більше, деформації при перекладі.

Однак реальна практика перекладу часто не допускає вичерпної передачі всього комунікативно-функціонального змісту оригіналу. Нерідко перекладацьке рішення носить компромісний характер – задля збереження головного і найсуттєвішого у тексті перекладач змушений іти на певні втрати [5, с. 96]. Наочним прикладом подібних “жертв” при перекладі є феномен “перекладацької адаптації”, проблематика якого не втратила своєї актуальності.

Об’єктом дослідження стали повісті Roald Dahl’я “Charlie And The Chocolate Factory” і “Matilda” та їхні українські переклади у виконанні В. Морозова. У роботі ставимо за мету дослідити прийом адаптації у зазначених текстах перекладу (ТП), що передбачає вирішення наступних завдань: дати визначення досліджуваному перекладацькому феномену, окреслити ступінь вивчення явища “перекладацької адаптації”, у ході контрастивно-перекладознавчого аналізу первинних та вторинних текстів довести адекватність застосування прийому адаптації, що має бути продиктована об’єктивною необхідністю, а не сваволею перекладача.

На сучасному рівні розвитку перекладознавства прийом адаптації при перекладі вважається достатньо вивченим явищем та висвітленим у багатьох наукових працях як вітчизняних, так і іноземних учених (Л.С. Бархударов, О.О. Барченков, В.Г. Гак, М.Н. Гарбовський, В.Д. Девкін, Р.П. Зорівчак, В.І. Карабан, В.М. Комісаров, О.О. Кретов, Р.К. Міньяр-Белоручев, В.М. Ніконов, Я.И. Рецкер, С.О. Швачко, А.Д. Швейцер, Дж. Кетфорд, П. Ньюмарк та ін.). Теоретичне обґрунтування адаптація отримала в концепції динамічної еквівалентності Ю. Найди.